

انجمن علمی فقه‌بزرای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌بزرای تطبیقی

Volume 2, Issue 3, 2022

The Role of Environmental Education in Preventing Environmental Crimes

Mohammad Reza Gol Hamishe Bahar¹, Ebadollah Ahmadi*², Majid Barzegar³

1. Ph.D Student in Educational Administration, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Educational Administration, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Educational Administration, Marvdasht Branch, Islamic Azad University, Marvdasht, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 87-97

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0003-2986-3400

TELL: +989173168803

Email: ebadahmadi@yahoo.com

Article history:

Received: 31 Jul 2022

Revised: 25 Agu 2022

Accepted: 01 Sep 2022

Published online: 23 Sep 2022

Keywords:

Education,
Environment,
Prevention,
Environmental Crimes.

ABSTRACT

Nowadays, the destruction of the environment and natural resources as a global problem has attracted everyone's attention. The establishment of various laws has not been able to prevent the increasing process of environmental destruction. In such a situation, the education has become an important discussion. The basic question that is raised and investigated in this regard is: what effect does environmental education have on preventing environmental crimes? The present paper is descriptive and analytical and has investigated the mentioned question using the library method. The findings show that a major part of existing environmental problems is rooted in the lack of necessary awareness and cultural weakness in the field of the relationship between man and nature, and environmental education in the form of development-oriented and community-oriented prevention is effective in preventing environmental crimes. Solving the environmental crisis depends on the reform of human teachings and a change in the attitude, vision and knowledge of man towards his destiny and his surroundings, which can be realized in the form of growth-oriented instructions and the education of people in the growing age. Community-based prevention is also reminded of the danger of environmental destruction through information, awareness and cultural development of other layers of society and promotes environmental protection methods. The result of such a process is the reduction of environmental crimes. In Iran's legal system, despite the existence of some laws in the field of environmental education, this approach faces significant doubts and shortcomings.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2022 The Authors.

How to Cite This Article: Gol Hamishe Bahar, MR; Ahmadi, E & Barzegar, M (2022). "The Role of Environmental Education in Preventing Environmental Crimes" . *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 2(3): 87-97.

انجمن علمی فقه‌جزای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌جزای تطبیقی

دوره دوم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۱

نقش آموزش محیط زیست در پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی

محمد رضا گل همیشه بهار^۱، عباد اله احمدی^{۲*}، مجید برزگر^۳

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.

۲. استادیار، گروه مدیریت آموزشی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. استادیار، گروه مدیریت آموزشی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.

چکیده

روند فزاینده تخریب محیط زیست و منابع طبیعی به گونه‌ای است که پیشگیری از آن را به یک ضرورت میدل ساخته است. وضع قوانین مختلف نیز نتوانسته است مانع روند فزاینده تخریب محیط زیست شود. در چنین شرایطی، بحث آموزش به مقوله مهمی تبدیل شده است. سؤال اساسی که در این خصوص مطرح و بررسی می‌شود این است که آموزش محیط زیست چه تأثیری در پیشگیری از جرایم زیست محیطی دارد؟ مقاله حاضر توصیفی تحلیلی بوده و با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی سؤال مورد اشاره پرداخته است. یافته‌ها بر این امر دلالت دارد که فقدان آگاهی یکی از دلایل مهم بحران زیست محیطی موجود است و آموزش محیط زیست در قالب پیشگیری رشد مدار و جامعه محور در ممانعت از جرایم زیست محیطی تأثیرگذار است. حل بحران محیط زیست مشروط به اصلاح آموزه‌های انسان و تغییر در نگرش، بینش و دانش انسان نسبت به سرنوشت خود و محیط پیرامونش است که به صورت آموزه‌های رشد مدار و تربیت افراد در سنین رشد قابل تحقق است. پیشگیری جامعه محور نیز از طریق اطلاع‌رسانی، آگاهی‌بخشی و رشد فرهنگی سایر اقدار جامعه خطر تخریب محیط زیست را یادآور شده و روش‌های حفاظت از محیط زیست را ترویج می‌کند. نتیجه چنین فرایندی کاهش جرایم زیست محیطی است. در نظام حقوقی ایران علیرغم وجود برخی قوانین در زمینه آموزش محیط زیست اما این رویکرد با تردیدها و کاستی‌های قابل توجهی روبه‌رو است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۸۷-۹۷

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۳۴۰۰-۲۹۸۶-۰۰۳-۰۰۰۰۰۰۰۰

تلفن: +۹۸۹۱۷۳۱۶۸۸۰۳

ایمیل: ebadahmadi@yahoo.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۹

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۷/۰۱

واژگان کلیدی:

آموزش، محیط زیست، پیشگیری، جرایم زیست محیطی.

مقدمه

دستگاه‌های اجرایی متولی حفاظت از محیط‌زیست و بخشی دیگر، تحت‌الشعاع سیاست‌های توسعه‌ای و عدم توجه مسؤولان و صاحب‌منصبان به موضوع محیط‌زیست می‌باشد (رمضانی قوام‌آبادی، ۱۳۹۱: ۴۵-۷۶). در راستای حفاظت از محیط‌زیست تاکنون قوانین متعددی در حقوق داخلی و در عرصه بین‌المللی تدوین و تصویب شده است اما روند تخریب و جرایم زیست‌محیطی همچنان ادامه دارد. همین امر بحث نقش آموزش در پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی را به یک ضرورت مبدل می‌سازد.

در خصوص جرایم زیست‌محیطی و پیشگیری از این جرایم تألیفات متعددی انجام شده است؛ اما نقش آموزش چندان مورد توجه قرار نگرفته است: الهام حیدر زاده و سجاد مظفری زاده، در مقاله‌ای به بررسی پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی پرداخته‌اند (حیدر زاده و مظفری زاده، ۱۳۹۲). علیرضا میر کمالی و امین حاجی‌وند، نیز در مقاله‌ای پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی در پرتو دستورالعمل‌های سازمان ملل متحد و اصل اخلاقی پیشگیری از ضرر را موردبررسی قرار داده‌اند (میر کمالی و حاجی‌وند، ۱۳۹۶). همچنین شیرین آقاجانی، در مقاله‌ای نقش نهادهای مردمی در پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی را بررسی کرده است (آقاجانی، ۱۳۹۸). اما از نقش آموزش در پیشگیری از جرم بحثی صورت نگرفته است. در مقاله حاضر تلاش شده به این موضوع مهم پرداخته شود.

سؤال مقاله بدین شکل قابل طرح است که آموزش محیط‌زیست در پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی چه نقشی دارد؟ فرضیه مقاله نیز بدین صورت قابل طرح است که «آموزش از طریق پیشگیری رشد مدار و پیشگیری جامعه‌محور در پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی تأثیرگذار است». به‌منظور بررسی سؤال و فرضیه مورد اشاره ابتدا مفهوم آموزش و پیشگیری بررسی شده، سپس نقش آموزش در پیشگیری رشد محور و جامعه‌محور از جرایم زیست‌محیطی بررسی شده و در ادامه از جایگاه آموزش در حفاظت از محیط زیست در اسناد بین‌المللی و حقوق ایران بحث شده است.

امروزه مسائل محیط زیستی بزرگ‌ترین چالش ملت‌ها در قرن بیست و یکم هستند (Sloep, & Blowers, 1996). در نتیجه بهره‌برداری بیشتر و تولید، مقدار آلودگی و تخریب ایجاد شده نیز توسط انسان در محیط بیشتر شده و در نهایت به مرحله‌ای بحرانی تبدیل شده است که در صورت عدم کنترل این روند و حفظ محیط‌زیست، بحران پایداری چه در توسعه و چه در حیات کره زمین ابعاد گسترده‌تری پیدا خواهد کرد. «وضعیت محیط‌زیست جهان در دو دهه گذشته نشان می‌دهد که تنها اثرات مخرب انسانی بر محیط‌زیست کاهش نیافته بلکه مسائل حاد و بغرنج جدید مانند آلودگی شدید جو، کاهش تنوع زیستی، پارگی لایه اوزون، پدیده گلخانه‌ای و گرم شدن کره زمین، افزایش سطح آب اقیانوس‌ها، تغییرات شدید اقلیمی و اثرات مختلف و متعدد بروز نموده است» (توحیدی نیا، ۱۳۸۳: ۱۷۶-۱۵۷). با رشد سریع جمعیت و به دنبال آن، افزایش بهره‌برداری بی‌رویه از منابع طبیعی و نیز رشد و گسترش صنایع، آسیب‌های محیط زیستی، تبدیل به یکی از مشکلات عمده زندگی ما گردیده است و انسان‌ها هنوز به این آسیب‌رسانی ادامه می‌دهند. مشکلات محیط زیستی در جهان امروز به‌گونه‌ای است که متخصصان آن را حالت «فشار بیش‌ازحد و سقوط» می‌نامند (Erzengin, 2013:49-56).

«در ایران نیز همانند سایر ملل، توسعه شهرنشینی و تبدیل تدریجی مناطق روستایی و جوامع کشاورزی به مناطق شهری و صنعتی، موجب تغییر روابط مناسب انسانی با محیط‌زیست اطراف خود شده است. این تغییرات به علت عدم اعمال کنترل و نظارت بر محیط‌زیست به وقوع پیوسته است» (رحمتی، ۱۳۹۱: ۱۵۳). مطالعات نشان می‌دهد، بحران‌های زیست‌محیطی در ایران به‌عنوان یکی از شدیدترین بحران‌های زیست‌محیطی در جهان شناخته شده است (حجازی و عربی، ۱۳۸۷: ۱۳۰). در این سال‌ها آهنگ معمولی انقراض بسیاری از منابع زیستی جهان سرعت یافته و در نتیجه تخریب مداوم جنگل‌ها و سایر زیستگاه‌های غنی زیستی و همچنین بهره‌کشی بیش‌ازحد از زمین، آلودگی و استفاده نامناسب از جانوران و گیاهان غیربومی را موجب می‌شود. بخشی از تخریب و آلودگی محیط‌زیست ناشی از ضعف‌های ساختاری و ناکارآمدی

۱- مفاهیم

۱-۱- آموزش محیط زیست

آموزش وسیله‌ای برای انتقال دانش است. دامنه و گستردگی علوم و فن‌آوری مرتبط با آن ضرورت برنامه‌ریزی در جهت مقابله با مشکلات در حال افزایش محیط‌زیست را می‌طلبد، تا افراد آگاه به مسائل محیط‌زیست، با یادگیری و از طریق انتقال تجربیات به پیشبرد و ارتقای محیط‌زیست کمک کنند. بنابراین آموزش و جایگاه آن حساس‌تر ظاهر می‌شود (لاهیجانیان، ۱۳۹۰: ۴۷-۴۹). نام‌گذاری دهه ۲۰۰۵-۲۰۱۴ به نام دهه «آموزش برای توسعه پایدار» از سوی مجمع عمومی سازمان ملل متحد هرچند بسیار دیر، اما گام مؤثر کشورها برای دستیابی به توسعه پایدار و حفاظت از منابع و جلوگیری از تخریب فزاینده توسعه نامحدود بود (کریمی، ۱۳۸۲: ۲۷۱). با توجه به قوانین و انتظارات مرتبط با آموزش محیط‌زیست، برنامه آموزش مخصوصاً در مدارس نیاز به تغییر دارد. آخرین تغییر در بحث آموزش محیط‌زیست تأکید بر تحقیق و توسعه برنامه آموزشی، تلاش در یادگیری عملیاتی بر پایه محیط‌زیست و گرایش افکار زیست‌محیطی جامعه است. در آموزش باید بجای اطلاعات - محوری، آموزش - صنعت - محوری را رواج داد. در واقع در آموزش اطلاعات - محور، تولید دانش، گروهی و مشارکتی، درک مفهوم و تولید آگاهانه دانش برای همه است ولی در آموزش صنعت - محور، انتقال دانش، آموزش فردی، یادگیری مادام‌العمر آموزش و زیاد کردن دانش فردی نسبت به موضوع می‌باشد (لاهیجانیان، ۱۳۹۰: ۴۶). جایی که محیط‌زیست بستری برای آموزش می‌شود، آموزش برای حفظ و نگهداری و ارتقای محیط‌زیست و برای مشکلات مربوط به آن راهکارهایی را پیدا می‌کند. آموزش و پرورش نوعی سرمایه‌گذاری بلندمدت و البته ارزشمند برای جامعه و کلید توسعه محسوب می‌شود. از این رو، تقویت حس کنجکاوی و پرورش روحیه علمی در کودکان و نوجوانان امری است که توجه به آن پیشرفت علمی و فناوری کشور را تضمین می‌کند. با توجه به اینکه یکی از حساس‌ترین و پرکاربردترین موضوعاتی که تمامی افراد جامعه در سراسر عمرشان با آن مواجه هستند

محیط‌زیست است، آموزش موارد وابسته به آن از اهمیت به‌سزایی برخوردار است.

۲-۱- پیشگیری

پیشگیری در لغت به معنای جلوگیری کردن، مانع‌شدن و جلوی چیزی را گرفتن می‌باشد (معین، ذیل واژه). همچنین از نظر ریشه‌شناسی پیشگیری به معنای آگاه کردن و پیش‌دستی کردن می‌باشد (گسن، ۱۳۷۰: ۱۳۳). در دانش حقوق و در اصطلاح پیشگیری عبارت است از اشکال مختلف کنترل جرم (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۹۴) باهدف کاستن نرخ بزهکاری در جامعه و نیز تدابیری که مانع وقوع بزه و فعلیت یافتن اندیشه‌های مجرمانه می‌شود و با علل و ریشه جرم مبارزه می‌نماید (رشاد، ۱۳۸۰: ۵/۲۸۵). در تعریف پیشگیری از جرم، میان اندیشمندان جرم‌شناسی یک توافق واضح وجود ندارد. زیرا همواره این اختلاف‌نظر وجود داشته است که آیا صرف اقدام غیرکیفری برای کنترل بزهکاری در این تعریف قرار می‌گیرد و یا اینکه رویکرد واکنشی نسبت به پدیده جرم نیز شامل آن می‌گردد (خسروشاهی، ۱۳۸۲: ۵۷).

پیشگیری در یک تقسیم‌بندی به دو دسته مهم کیفری و غیرکیفری تقسیم می‌شود. «پیشگیری کیفری با تهدید کیفری تابعان حقوق کیفری از یک‌سو، و به اجرا گذاشتن این تهدید از طریق مجازات کسانی که ممنوعیت‌های کیفری را نقض کرده‌اند از سوی دیگر، در مقام پیشگیری عام و پیشگیری خاص از جرم است» (ابراهیمی، ۱۳۹۱: ۱/۲۵). پیشگیری اجتماعی در این مفهوم عبارت است از مجموعه اقدامات کنشی و غیرکیفری که پیش از ارتکاب جرم صورت می‌پذیرد و نقطه‌ی آغازین آن مربوط می‌شود به تربیت و آموزش فرد در محیط خانواده و در مدرسه و سپس این روند ادامه می‌یابد تا سطح جامعه. پیشگیری اجتماعی خود شامل پیشگیری رشد مدار و وضعی است. با تعریف مجمل پیشگیری و انواع آن، در این مبحث رویکرد فقه در خصوص مسؤلیت دولت در پیشگیری از جرم علیه شهروندان در قالب پیشگیری کیفری و غیرکیفری بررسی می‌شود. (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۸۶: ۴۶). بدین ترتیب متولیان امور کشور با فراهم نمودن شرایط مناسب اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی همواره بر سرعت بخشیدن و یا کند نمودن این روند تأثیر می‌گذارند. در فرآیند پیشگیری رشد

مدار، نقش محیط آموزشی و مدرسه در پیشگیری از جرایمی که یک کودک و نوجوان ممکن است در آینده مرتکب گردد همواره مورد توجه جرم شناسان قرار داشته است. در این میان تأثیر والدین در دوران قبل از ورود کودک به مدرسه با آموزش مهارت‌های اولیه به فرزند خود برای زندگی اجتماعی آینده و رعایت اصولی که موجب حفاظت او در مقابل خطرات می‌گردد، همواره قابل توجه بوده است. در محیط آموزشی و مدرسه نیز نوجوان می‌بایست به صورت مناسب تحت فعالیت‌های آموزشی منظم قرار گیرد. در عرصه پیشگیری و اصلاح جامعه، متولیان نظام می‌بایست به گونه‌ای برنامه‌سازی و برنامه‌ریزی نمایند که اصول و ارزش‌های انسانی همواره مورد تأکید قرار گرفته و خلل و خدشه‌ای به آن وارد نگردد (اولاشنبه و رایجیان اصلی، ۱۴۰۰: ۱۵). پیشگیری جامعه‌مدار، دربرگیرنده تدابیر و اقداماتی است که هدف آن کاهش یا حذف علل جرم‌زا در محیط اجتماعی است و در اصل برای تغییر شرایطی که به وقوع بزهکاری در اجتماع‌های محلی و مسکونی کمک می‌نمایند، طراحی می‌گردند. دانشمندان معتقدند هرگونه تغییری که در شرایط و مقتضیات محیط اجتماعی به وجود بیاید مستقیماً بر روی فرد اثر می‌گذارد و به جرایم مختلف شکل می‌دهد یا آن‌ها را از بین می‌برد.

۲- تأثیر آموزش بر پیشگیری رشد مدار از جرایم زیست‌محیطی

آموزش محیط‌زیست، از مهم‌ترین روش‌های پیشگیری از جرایم زیست محیطی است. در کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد، کودک به هر انسانی که زیر ۱۸ سال تمام باشد گفته می‌شود. در حقوق ایران دوره کودکی به دو دوره عدم تمیز و دوره تمیز تقسیم می‌شود. دوره تمیز دوره‌ای است که کودک گرچه سن و سال کمی دارد ولی شعورش به امور روزمره می‌رسد و هنجارهای روزمره مردم را تا حد متعارف می‌داند. دوره غیر ممیز به دوره زندگانی کودک، پیش از دوره تمیز می‌گویند (صفایی و قاسم‌زاده، ۱۳۸۶: ۱۷۴). ارزش‌های اولیه، مهارت‌ها، نگرش‌ها، عادات و رفتارهای افراد در سال‌های اولیه عمر آن‌ها شکل می‌گیرد؛ از این رو آموزش در دوران کودکی، اساسی برای رشد عقلانی، روان‌شناختی، احساسی، اجتماعی و جسمانی انسان

محسوب می‌شود و نقش به‌سزایی در گسترش ارزش‌ها، نگرش‌ها، مهارت‌ها و رفتارهای هر فرد در پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی دارد. دوران کودکی اهمیت زیادی در ایجاد نگرش‌های محیط‌زیستی دارند و آموزش محیط‌زیست در این دوران راهی برای پرورش نگرش‌های محیط‌زیستی در انسان است. نگرش‌های محیط‌زیستی که در دوران کودکی شکل می‌گیرند مادام‌العمر و تغییرناپذیر هستند. نگرش‌ها واکنش‌هایی ارزش‌گرایانه به اشیاء یا رفتارها بر اساس باورها در مورد آن اشیاء یا رفتارها هستند. در روان‌شناسی اجتماعی، نگرش‌ها از ارزش‌های کلی و باورهای اولیه نشأت می‌گیرند و پیش‌بینی‌کننده‌های فوری رفتار هستند.

کودکان آینده‌سازان جامعه برای رسیدن به آرمان‌های قابل‌دسترس آینده کشور هستند. آنان بهترین و وسیع‌ترین کانال ارتباطی بین خانه و مدرسه و جامعه محسوب می‌شوند و به علت تأثیرگذاری زیاد بر خانواده و جامعه بهترین وسیله برای تحقق اهداف توسعه ملی محسوب می‌شوند. کودکان در هر زمان آماده فراگیری‌اند و رفتارهایشان در حال شکل‌گیری است بنابراین باید از طریق آموزش در سنین فراگیری با طرح موضوعات در زمینه اهمیت حفظ محیط زیست و شناخت بیماری‌های ناشی از آلودگی محیط‌زیست، رشد بی‌رویه جمعیت و اثرات مخرب آن بر جامعه، آلودگی‌های ناشی از فعالیت‌های انسان و راه‌های مقابله با این معضلات، موجب ارتقای سطح دانش و نگرش کودکان نسبت به اهمیت موضوعات زیست‌محیطی شد (گروه نویسندگان، ۱۳۹۶: ۲۳).

خانواده از جمله نهادهایی است که بر آموزش رشد مدار کودکان بسیار تأثیرگذار است. انسان پس از تولد در محیط خانواده رشد می‌کند و از بدو تولد تا زمانی که به‌عنوان فردی مستقل وارد جامعه شود به‌شدت تحت تأثیر خانواده است. بنابراین ایجاد فرهنگ دوستی با محیط‌زیست آنچه در دوران کودکی و پس‌از آن از طریق خانواده به افراد منتقل می‌شود نقش و تأثیر اساسی دارد. آموزش بنیادی‌ترین شیوه در حفاظت از محیط‌زیست بوده و نقش نهادهای آموزشی نظیر آموزش و پرورش در روند جامعه‌پذیری افراد قابل‌چشم‌پوشی

داد تا ارتباط نزدیک‌تری با طبیعت پیدا کنند. گسترش روابط یک فرد با محیط‌زیست و احساس تعلق به آن، یک گام روشن برای داشتن آینده‌ای پایدار خواهد بود.

۳- تأثیر آموزش بر پیشگیری جامعه‌مدار از جرایم زیست محیطی

مقوله فرهنگ و تأثیر آن بر محیط‌زیست، یکی از ابعاد توسعه پایدار و گام اولیه در جهت دستیابی به این هدف است. لذا ارائه آموزش‌های لازم جهت تغییر رفتار و ایجاد فرهنگ محیط‌زیست ضرورت می‌یابد (پالمر، ۱۳۸۲: ۵۰-۱۸). «آموزه پژوهشگران بر این باورند که افزایش آگاهی عمومی زیست محیطی می‌تواند مسائل و مشکلات مربوط به آن را کاهش دهد و منجر به رفتارهای مسؤولانه در برابر محیط‌زیست شود» (راحی و طاهری، ۱۳۸۳: ۱-۲۵). یک رفتار مخرب زیست محیطی در مکان و زمانی معین می‌تواند تأثیرات ناخواسته فراوانی در سایر مکان‌ها و زمان‌ها داشته باشد و صدمات جبران‌ناپذیری بر اکوسیستم‌های آینده و بر زندگی نسل‌های فردا وارد سازد. در چنین شرایطی دستیابی به توسعه پایدار ناممکن به نظر می‌رسد. چراکه رابطه بین توسعه پایدار و محیط‌زیست، رابطه‌ای دوسویه است و غفلت از محیط‌زیست مانع از دستیابی به اهداف توسعه می‌شود (گراوندی و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۷-۷۸). «به همین دلیل، داشتن آگاهی از وضعیت محیط‌زیست و بررسی روند تغییرات آن به موضوع مورد توجه مجامع جهانی طی سال‌های اخیر تبدیل شده است و درک صحیح از وضعیت محیط‌زیست برای تعیین تغییرات لازم در نحوه مدیریت و ارائه برنامه‌های مدیریتی نقش بسیار مهمی دارد» (ستوده و پوراصغر سنگاچین، ۱۳۸۹: ۵۱-۷۲). فراتر از آن، فرهنگ‌سازی حفاظت محیط‌زیست باعث می‌شود که تمامی افراد در حفظ محیط طبیعی مشارکت داشته باشند. مشارکت در هزاره سوم به‌عنوان یک ضرورت انکارناپذیر به‌سرعت در حال افزایش است (Nath, 2011: 1-16). وجود مشارکت در تصمیم‌سازی حفاظتی می‌تواند عامل بسیار مهمی در موفقیت استراتژی‌های حفاظتی باشد (Norton et al, 2003: 56).

فرهنگ‌سازی با کمک روش‌ها و ابزارهای مختلف ممکن است انجام شود. انتخاب روش آموزشی که با توجه به شرایط

نیست. نهادهای آموزشی از سطح کودکانستان به‌صورت رسمی آموزش افراد و فرهنگ‌سازی را بر عهده دارند و باید به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی و اقدام کنند که بر اهمیت حفاظت محیط‌زیست تأکید شود (لاریجانی، ۱۳۹۵: ۳۵).

همچنین وزارت آموزش و پرورش به لحاظ گستردگی، بیشترین ارتباط با مردم دارد و در شهر و روستا بیشترین ابزار را برای انتقال پیام در اختیار دارند (معروفی و همکاران، ۱۳۷۸). بنابراین این وزارتخانه می‌تواند با آموزش مناسب در زمینه‌های مختلف تأثیرگذاری شگرفی بر فرهنگ‌سازی مناسب و آموزش نسل آینده بشر داشته باشد. بسیاری از کشورها اهمیت بسیاری به این امر نموده و آموزش کودکان و نوجوانان را در برنامه آموزشی خود گنجانده‌اند «به‌طوری‌که در آلمان، آموزش محیط‌زیست یکی از شش عنوان میان‌رشته‌ای است که در تمام مدارس تدریس می‌شود. در کشور یونان، از سال ۱۹۹۱، آموزش محیط‌زیست به‌عنوان بخشی از برنامه آموزش مدارس ابتدایی و راهنمایی پذیرفته شده است و در سطح منطقه‌ای نیز مراکز آموزش محیط‌زیست در سراسر کشور یونان تأسیس شده است» (Stokes et al, 2011: 12).

رسانه‌ها امروزه یکی از عوامل مؤثر در ایجاد و گسترش فرهنگ به‌حساب می‌آیند. سیطره رسانه‌ها بر زندگی امروز بشر، در بعد ملی و بین‌المللی، امری بدیهی است و پیامدهای رسانه‌ای چنان در تاروپود حیات فردی و اجتماعی انسان‌ها رخنه کرده است که تولید و مصرف آن‌ها، همچون دیگر کالاها و خدمات مورد نیاز بشر، به پیروی از قوانین عام فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی صورت می‌گیرد و صنعت رسانه بخشی مهم از فعالیت فرهنگی، هنری جوامع، به‌خصوص توسعه‌یافته را به خود اختصاص داده است. کمک گرفتن از ظرفیت نهفته در رسانه‌ها برای ایجاد فرهنگ زیست محیطی بسیار حائز اهمیت است. با استفاده از رسانه‌های ویژه کودکان و تولید برنامه‌های مخصوص آن‌ها می‌توان به ترویج و ارتقای فرهنگ دوستی با محیط‌زیست پرداخت و کودکان را علاقه‌مند به محیط‌زیست کرد و به حفاظت از آن متعهد نمود (موسوی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵). در آموزش محیط‌زیست به کودکان، لازم است از افراد مطلع و متخصص محیط‌زیست کمک گرفت. باید به کودک فرصت

رسانه‌های مختلف کمک کنند. هدف اصلی استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی برای آموزش محیط‌زیست، ارائه جنبه‌های اصولی مختلف مشکلات زیست و راه‌حل‌های آن می‌باشد (لاهیجانیان، ۱۳۹۰: ۳۰۹). رسانه‌های آموزشی نقش مهمی در گسترش آموزش محیط‌زیست ایفا می‌کنند. به همین دلیل رویکردهای چندرسانه‌ای ضروری است؛ چون دسترسی مؤسسات آموزشی به این ارتباطات به شکل رسانه‌ای وجود ندارد. بعضی مؤسسات ممکن است قادر به نمایش فیلم باشند؛ بعضی دیگر وسایلی مثل اسلاید یا فیلم‌های نواری را به کار گیرند و درجایی دیگر از برگه‌های چاپی حاوی نوشته استفاده کنند.

۴- جایگاه آموزش محیط‌زیست در نظام حقوقی ایران

در ایران نیز طی سال‌های اخیر برنامه‌های مختلفی برای آموزش محیط زیستی مخاطبین مهم و اولویت‌دار اجتماعی به اجرا درآمده است (شیری و می‌بودی، ۱۳۹۲: ۳۶). مصوبه مهرماه ۱۳۷۶ شورای حفاظت محیط‌زیست ضرورت آموزش، را دانش‌افزایی محیط‌زیست دانست. این مصوبه راه را برای آموزش محیط‌زیست باز نمود سازمان حفاظت محیط‌زیست باید این مسؤلیت را بر دوش بکشد. مصوبه سال ۷۶ آموزش همگانی را به دو بخش تقسیم نمود: ۱. آموزش‌گیرندگان (مخاطبین) ۲. آموزش‌دهندگان (نهادهای مسؤل). برخلاف آموزش‌های بخشی، آموزش محیط‌زیست جز در سایه برنامه، اراده و تعامل و اقدام جمعی میسر نیست. اگرچه شفافیت محتوایی، تنوع موضوعات، تنوع مخاطبان و تنوع شیوه‌های آموزش از پیچیدگی فراوانی برخوردار است، اما دستیابی به اهداف آموزش محیط‌زیست در ایجاد تعامل بین آموزش عمومی، آموزش بخشی و بین بخشی نیازهای جامعه با رعایت حقوق محیط‌زیست است (لاهیجانیان، ۱۳۹۰: ۶۳).

در برنامه پنجم توسعه کشور نیز بحث آموزش محیط‌زیست طی ماده ۱۸۹ به تصویب رسید که عبارت است از: «سازمان حفاظت محیط‌زیست مکلف است: الف) در راستای ارتقای آگاهی‌های عمومی و دستیابی به توسعه پایدار به منظور حفظ محیط‌زیست و با تأکید بر گروه‌های اثرگذار و اولویت‌دار از ابتدای برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، آئین‌نامه اجرایی مربوط را با پیشنهاد شورای عالی

و امکانات موجود اتخاذ شود، می‌تواند نقش مهمی در دستیابی به هدف توسعه پایدار داشته باشد (Weiner, 2011:190). امروزه گسترش رسانه‌های جمعی مانند تلویزیون، روزنامه و اینترنت، می‌تواند ضعف آگاهی مردم در مورد مسائل عمومی را تا حدودی برطرف نماید. با توجه به نقش مهم تلویزیون به‌عنوان یک رسانه قابل توجه و میزان تأثیرگذاری آن در فرآیند اطلاع‌رسانی، این رسانه می‌تواند به‌عنوان یک بستر مناسب جهت اطلاع‌رسانی و آموزش مباحث زیست‌محیطی، نقش مؤثری داشته باشد. به‌علاوه، با توجه به اینکه قشرها و گروه‌های سنی مختلف از آن بهره می‌گیرند، نقش بسیار پررنگ‌تری در ارتقا آگاهی مردم نسبت به محیط‌زیست دارد. علاوه بر تلویزیون که بیشترین مخاطب را دارا است، در دهه اخیر استفاده از رایانه و اینترنت، سرعت بیشتری گرفته و کاربران بسیاری را به خود جذب کرده است. اینترنت به دلیل افزایش روزافزون کاربران آن و ایمیل‌هایی که در سطح وسیع ارسال و دست‌به‌دست می‌شوند، از جمله ابزار ارتباطی جدید جهت ترویج رفتار مطلوب در جهت توسعه پایدار معرفی شده است.

همچنین بزرگ‌ترین و جامع‌ترین راه برای آموزش محیط‌زیست در پارک و جنگل، ارائه آن در یک مرکز خاص است. مرکز بازدید به‌عنوان یک ساختمان خودکفا و چندمنظوره در دوران مأموریت ۶۶ سازمان مانک‌های ملی آمریکا ایجاد شد، با این حال در سراسر دنیا فراگیر شده است که از آن جمله می‌توان به مرکز بازدیدکنندگان آن در پارک جنگلی در کشور بریتانیا و مرکز بازدیدکنندگان چارلز و دینا در پارک مرکز نیویورک اشاره کرد (Bell, 2011: 12).

علاوه بر این، فیلم، رسانه ارزشمند در آموزش محیط‌زیست است. برای گسترش مفاهیم و اهمیت آموزش محیط‌زیست، می‌بایستی وسایل سمعی - بصری برای استفاده تدارک دیده شود. رسانه‌های جمعی به‌منظور ارائه برنامه سیستماتیک در خصوص آموزش محیط‌زیست استفاده می‌شوند، استفاده از این ابزار نیاز به همکاری کارشناسان محیط‌زیست دارد و کارشناسان محیط‌زیست و صداوسیما می‌توانند در ایجاد ایده‌های خلاق به‌منظور پخش برنامه‌های عمومی از طریق

آموزش و پرورش و اداره کل حفاظت محیط زیست در رابطه با گنجاندن آموزش‌های زیست محیطی بیشتر در کتاب‌های درسی و آموزشی برای معلمان می‌باشد. ولی باید توجه نمود مشکلات این چنین کارهایی در کشور، فقدان قانون و تفاهم‌نامه نیست بلکه نبود ضمانت اجرای در مورد قوانین وضع شده دلیل اصلی عدم پیشرفت این امور است. از آنجاکه بهترین فرصت یادگیری افراد، زمان کودکی آن‌ها است و با توجه به مسائل مطرح شده، در حال حاضر به نظر می‌رسد برخی از مشکلات این بخش در قالب زیر بیان می‌شوند: (۱) آموزش زیست محیطی در مدارس از اولویت برخوردار نیست. (۲) سطح آموزش زیست محیطی در مدارس مطلوب نمی‌باشد. (۳) منابع انسانی کافی برای آموزش زیست محیطی موجود نیست.

نتیجه‌گیری

آموزش محیط زیست بنیادی‌ترین شیوه در حفاظت از محیط زیست بوده که به کودکان و بزرگسالان بهترین شیوه ارائه مطالب و نحوه فعالیت‌ها و اجرای ساختاری در زمینه ارتقاء آگاهی‌های زیست محیطی را می‌آموزد تا از این طریق هر فرد جامعه، خود را از طریق احترام گذاشتن به طبیعت، مسؤول در حفظ و حمایت از محیط زیست بداند. به عبارت دیگر آموزش محیط زیست یک فرآیند فعال است که طی آن آگاهی، دانش و مهارت‌ها ارتقاء یافته و منجر به درک، تعهد، تصمیمات آگاهانه و فعالیت‌های سازنده برای مدیریت کلیه اجزای به هم آمیخته محیط می‌زیست محیط شود. آموزش محیط زیست در ابعاد مختلف قابل اجرا و ارائه می‌باشد. آموزش محیط زیست می‌تواند در سطوح مختلف جامعه شامل آموزش عمومی محیط زیست در کلیه سطوح و یا مدیران و تصمیم‌گیران باشد. و یا مفاهیم آموزشی محیط زیست متناسب با سطوح مختلف گروه‌های مخاطب بنا بر ضرورت علمی و کارشناسی و هدفمند برای دستیابی به یک هدف کمی و قابل ارزیابی تدوین و تهیه گردد. علاوه بر انتخاب سطوح گروه‌های مخاطب و تأثیرگذار در آموزش محیط زیست و تدوین مطالب و مفاهیم آموزشی متناسب باردها و گروه‌های هدف، انتخاب روش‌ها و چگونگی انتقال

حفاظت محیط زیست به تصویب هیأت وزیران برساند. کلیه دستگاه‌های ذی ربط، رسانه‌های دولتی و صداوسیما جمهوری اسلامی ایران ملزم به اجرای برنامه‌های آموزشی بدون دریافت وجه موضوع این ماده قانونی می‌باشند. ب) نظام اطلاعات زیست محیطی کشور را در سطوح منطقه‌ای، ملی و استانی تا پایان سال اول برنامه پنجم ایجاد نماید تا زمینه پایش، اطلاع رسانی و ارزیابی زیست محیطی فراهم گردد. دستگاه‌های ذی ربط مکلف‌اند در تدوین و اجرائی نمودن این نظام همکاری نمایند».

انتقادات متعددی به فرایند آموزش محیط زیست در کشور وارد است. تاکنون در کشور به آموزش محیط زیست به عنوان یک علم نگاه نشده است. آموزش محیط زیست نیز مانند رشته‌هایی مانند اقتصاد محیط زیست یا حقوق محیط زیست مبحثی بین رشته‌ای است؛ یعنی تلفیقی از علم آموزش و علم محیط زیست می‌باشد. ما در ایران رشته‌هایی مانند برنامه ریزی آموزشی، تکنولوژی آموزشی و... را داریم که فارغ التحصیلان این رشته‌ها متخصص آموزش هستند. مبحث آموزش، اصول علمی خود را دارد و دست‌اندرکاران محیط زیست تا به حال از منظر این اصول به محیط زیست نپرداخته‌اند. با توجه به مسائل بیان شده اگر بخواهیم به صورت علمی و اصولی به آموزش محیط زیست در ایران بپردازیم، دیر یا زود باید راه گره زدن این دو علم به هم را بیابیم.

یکی دیگر از مشکلات زیرساختی آموزش محیط زیست در ایران نبود برنامه ریزی‌های کلان برای اجرای آن است. هیچ سیستم رسمی آموزش زیست محیطی در ایران وجود ندارد. نه سازمان آموزش و پرورش و نه سازمان حفاظت محیط زیست، هیچ سیاست یا استراتژی مشخصی برای توسعه آموزش زیست محیطی ندارند. بعضی از موارد زیست محیطی در کتاب‌های جغرافیا گنجانده شده است. این موارد به طور ساختاری نبوده و فقط به ذکر پاره‌ای از مسائل مربوط به محیط زیست اکتفا نموده‌اند و کمتر به مقوله گسترده مسائل زیست محیطی پرداخته‌اند.

البته اخیراً نشانه‌های مثبتی در این مورد به چشم می‌خورد. این موارد مثبت شامل تصویب لایحه اخیر آموزش زیست محیطی برای دانش آموزان سال سوم مدارس مقطع راهنمایی و فعالیت‌های کمیته‌های مشترک وزارت

سه‌م نویسندگان: در این پژوهش، نویسنده نخست به‌عنوان نویسنده اصلی متن و نویسنده دوم به‌عنوان همکار علمی و ناظر تحقیق عمل کرده‌اند.

تشکر و قدردانی: از همه بزرگوارانی که در نگارش این مقاله نویسندگان را یاری نموده‌اند، نهایت قدردانی و تشکر را دارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۱). *جرم‌شناسی پیشگیری*. جلد اول، چاپ دوم، تهران: انتشارات میزان.

- ابراهیمی، قوام و مقانکی، امیر عابدین (۱۳۸۶). «روش‌های آموزش مهارت‌های زیست‌محیطی». *مجله مدارس (پژوهشی، آموزشی و اطلاع‌رسانی)*، (۴): ۸۷

- اولاشنبه، مهرداد و رایجیان اصلی، مهرداد (۱۴۰۰). «جلوه‌های پیشگیری جامعه مدار در سیاست جنایی ایران». *همایش پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران*، ۱۱: ۱۵.

- آقاجانی، شیرین (۱۳۹۸). «نقش نهادهای مردمی در پیشگیری از جرایم زیست‌محیطی». *مجله مطالعات علوم اسلامی/انسانی*، ۱۸: ۳۲-۴۳.

- پالمر، جوی‌ای (۱۳۸۲). *آموزش محیط‌زیست در قرن بیست‌ویک*. چاپ سوم، تهران: انتشارات سمت.

- توحیدی نیا، ابوالقاسم (۱۳۸۳). «اخلاق، اقتصاد و محیط‌زیست». *مجله جستارهای اقتصادی*، ۱(۲): ۱۵۷-۱۷۶.

- حجازی، یوسف و عربی، فائزه (۱۳۸۷). «عوامل مؤثر در جلب مشارکت سازمان‌های غیردولتی در حفاظت از محیط‌زیست». *نشریه محیط‌شناسی*، ۳۴ (۴۷): ۱۳۰.

آموزش‌ها بسیار مهم است. برای انتقال و ارائه آموزش‌های محیط زیستی می‌بایست متناسب با سطح آگاهی جامعه هدف و حتی متناسب باهدف آموزش، روش‌های مناسبی را تدوین نمود. که البته نوع چالش‌ها و بحران‌های محیط زیستی موجود در یک ناحیه و یا یک کشور در تدوین مطالب و مفاهیم آموزشی برای گروه‌های هدف و تأثیرگذار بسیار مهم است و معمولاً به آموزش محیط‌زیست جهت می‌بخشد. به‌طور مثال اگر در یک منطقه تخریب جنگل‌ها و نابودی درختان و یا آتش‌سوزی جنگل، یک بحران محیط زیستی به شمار می‌آید، آموزش گروه‌های هدف و تأثیرگذار همانند جوامع محلی ساکن در منطقه با ارائه مفاهیم اهمیت جنگل، گیاهان، جانوران و کارکردهای مطلوب طبیعت در زندگی جوامع محلی ضروری‌تر و کاربردی‌تر از ارائه آموزش‌های پیرامون آلودگی هوا، آب و... در جهت دستیابی به هدف آموزش، یعنی حفاظت از جنگل در آن ناحیه می‌باشد. بنابراین مقوله آموزش محیط‌زیست به‌عنوان پیش‌نیاز اصلی مشارکت عمومی در حفاظت از محیط‌زیست و فراهم‌آوری بستر اجرای اهداف حفاظت به‌ویژه در جوامع محلی بسیار مهم و توجیه‌کننده اهداف حفاظت خواهد بود. در ایران، تصویب ماده ۱۸۹ قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی ایران پیرامون آموزش محیط‌زیست و شکل‌گیری کارگروه آموزش همگانی محیط‌زیست در کشور و درنهایت تدوین شاخص‌های آموزشی، پژوهشی گامی بسیار نویدبخش در آموزش هدفمند جامعه در زمینه محیط‌زیست است. اما آنچه مهم آن است که تدوین شاخص‌های آموزشی و انتخاب نوع برنامه‌های آموزشی می‌بایست متناسب با نیاز آموزشی هر منطقه و استان و کشور بر اساس چالش‌ها و بحران‌های محیط زیستی موجود تدوین و اجرا گردد و حتی در مقیاس منطقه‌ای و استانی نیز نوع برنامه‌ها و روش‌های آموزشی متناسب با نیاز مشارکت عمومی در حفاظت از محیط‌زیست است.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

- حیدر زاده، الهام و مظفری زاده، سجاد (۱۳۹۲). «پیشگیری از جرایم زیست محیطی». *مجله اخلاق زیستی*، ۳(۱): ۱۶۳-۱۹۲
- خسروشاهی، قدرت الله (۱۳۸۲). «پیشگیری از جرم در آموزه‌های قرآنی». فصلنامه بصیرت (دانشگاه آزاد اسلامی نراق)، ۱۰(۳۰-۳۱): ۵۷-۵۰.
- راحمی، شمسی و طاهری، منصور (۱۳۸۳). «آموزش رکن اساسی ارتقای فرهنگ محیط زیست». *مجله آموزشی مهندسی ایران*، ۶(۴): ۱-۲۵.
- رحمتی، علیرضا (۱۳۹۱). «بررسی روند ارزیابی اثرات محیط زیستی در ایران چالش‌ها و راهکارها». *نشریه محیط زیست و توسعه*، ۵: ۱۵-۲۳.
- رشاد، علی اکبر (۱۳۸۰). *دانشنامه امام علی (ع)*. جلد پنجم، چاپ اول، قم: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- رضائی قوام‌آبادی، محمدحسین (۱۳۹۱). «بررسی راهبردی آموزش حفاظت از محیط زیست در ایران / ضرورت و تنگناها». *نشریه راهبرد*، ۲۱(۶۵): ۴۵-۷۶.
- شبیری، سید محمد و می‌بودی، حسین (۱۳۹۲). «ارزیابی آموزش محیط زیست در ایران و ارائه پیشنهادهایی برای بهبود وضعیت موجود». فصلنامه علوم محیطی، ۱۱(۱): ۳۵-۶۵.
- صفایی، سید حسین و قاسم‌زاده، سید مرتضی (۱۳۸۶). *حقوق مدنی اشخاص و مجورین*. چاپ سیزدهم، تهران: انتشارات سمت.
- کریمی، داریوش (۱۳۸۲). *تبیین مفهوم آموزش همگانی محیط زیست (مجموعه مقالات)*. جلد اول، چاپ اول، تهران: انتشارات ملی تخصصی آموزش محیط زیست.
- گراوندی، شهپر؛ پاپ زن، عبدالحمید و افشار زاده، نشمیل (۱۳۹۰). «مدل‌سازی توسعه پایدار زیست محیطی با استفاده از تئوری بنیانی روستای شروینه شهرستان جوانرود». *مجله مسکن و محیط روستا*، ۳۰(۱۳۶): ۶۷-۷۸.
- گروه نویسندگان (۱۳۹۶). *محیط زیست برای کودکان*. چاپ پنجم، تهران: انتشارات شرکت انتشارات فنی ایران.
- گسن، ریموند (۱۳۷۰). *جرم‌شناسی کاربردی*. چاپ اول، تهران: نشر مترجم.
- لاهیجانیان، اکرم الملوک (۱۳۹۰). *آموزش محیط زیست*. چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
- معروفی، پروین و همکاران (۱۳۷۸). *زن و توسعه پایدار*. چاپ اول، تهران: انتشارات سازمان حفاظت از محیط زیست.
- معین، محمد (۱۳۶۳). *فرهنگ فارسی*. جلد اول، چاپ ششم، تهران: انتشارات امیرکبیر
- میر کمالی، علیرضا و حاجی وند، امین (۱۳۹۶). «تحلیل پیشگیری از جرایم زیست محیطی در پرتو دستورالعمل‌های سازمان ملل متحد و اصل اخلاقی پیشگیری از ضرر». *مجله اخلاق زیستی*، ۲۶: ۶۲-۷۵.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۹۴). «نشست علمی حق بر مجازات نشدن مبانی و آثار آن». تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین و شیرینی، عباس (۱۳۸۶). «بررسی لایحه پیشگیری از وقوع جرم با رویکرد قضائی». *فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم*، ۲(۳): ۴۳-۶۰.
- موسوی، نجم‌السادات؛ شریفیان، مریم و صنایع‌گلدوز، ساناز (۱۳۹۸). *مبانی آموزش محیط زیست و مشارکت خانواده (ویژه مربیان و خانواده کودکان پیش‌دبستانی)*. چاپ اول، تهران: موسسه فرهنگی مدرسه برهان.

ب. منابع انگلیسی

- Bell, S (2011). *Design for Outdoor Recreation*. Isfahan: Isfahan University of Technology.
- Erzengin, O. U. & TeKe, E. C (2013). "A study on developing an environmental behavior and attitude scale for university students". *Journal of educational and instructional studies in the world*, 3(2): 49-56.

- Nath, B (2011). "Instilling Environmental Awareness in Undergraduate University Students". *Environmental Education and Awareness*, 1(1):1-16.
- Nomuran, K (2012). "Environmental Education- Questionnaire Results and Related Analysis". *Pusat Pendidikan Lingkungan Hidup (PPLH)*, Present State of the Environmental Education Network in Indonesia.
- Norton, M; Cooper, J; Monin, B & Hogg, M. (2003). "Vicarious Dissonance: Attitude Change the Inconsistency of Others". *Journal of Personality and Social Psychology*, 7 (1): 52-91.
- Sloep, P & Blowers, A (1996). *Environmental Problems as Conflicts of Interest*. NY: Halsted Press.
- Stokes, E; Edge, A & West, A (2001). *Environmental education in the educational systems of the European Union*. Center for educational research London school of economics and political science.
- Weiner, B (2011). "A Cognitive- Emotion-Action model of motivated Behavior: An Analysis of Judgments of help giving". *Journal of Personality and Social Psychology*, 39: 186-200.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی